

Αθήνα, 4 Δεκεμβρίου 2023

Press Conference MIET-EKEΠ, Μουσείο Μπενάκη

Παρουσίαση της τρίτομης έκδοσης των Έργων του Δ. Καπετανάκη

Εμμανουέλα Κάντζια

Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Γραμματείας (19^{ος}-20^{ος} αι.) και Διαπολιτισμικών Λογοτεχνικών Σπουδών, Τμήμα Γλωσσικών και Διαπολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Φιλολογική επιμελήτρια της έκδοσης

[Ευχαριστίες]

Η πρώτη μου επαφή με το έργο του Καπετανάκη ήρθε αργά, και μάλιστα σε μια περίοδο όπου ήμουν και δεν ήμουν σε θέση να εκτιμήσω τη σημασία του. Βουτηγμένη στον Προυστ και τον Μπερζόν, τον Δαρβίνο και τον Φρόυντ, έγραφα τη διατριβή μου για μνημονικές εμμονές, αφηγηματικές συνήθειες και στρατηγικές επιβίωσης. Τις μέρες εκείνες έτυχε να πέσω πάνω στην *Μυθολογία του Ωραιού*, έκδοση Χάρβεϋ -γιατί σε αυτήν την έκδοση τον πρωτοδιάβασα και όχι στη θρυλική για τους παλιότερους σειρά του Γαλαξία- και με έκπληξη διαπίστωσα πως ένας Έλληνας, περίπου άγνωστος σε μένα, είχε κάποτε αποπειραθεί να διαβάσει τον Προυστ ως φιλόσοφο. Η πρώτη ανάγνωση -στη στάση του λεωφορείου, κατά τη διάρκεια της διαδρομής, στο δρόμο για το σπίτι και τελικά στην πολυθρόνα- με οδήγησε σε μια κατάσταση πνευματικής διεγέρσης. Αλλά ο δοκιμιογράφος δεν με έπειθε. Μου φαινόταν πως δεν είχε κατανοήσει την αρχιτεκτονική του έργου (παρέθετε μόνο σκόρπια χωρία), ούτε επιχειρούσε να φωτίσει πτυχές του μέσα από παράλληλες αναφορές στη φιλοσοφία της εποχής - δεν έλεγε εξάλλου σχεδόν τίποτα για τον Μπερζόν αλλά ούτε και για κανέναν άλλο φιλόσοφο πλην του Αριστοτέλη. Έκανε δε (έτσι σκεφτόμουν τότε) το παιδαριώδες λάθος να συγχέει τον συγγραφέα με τον αφηγητή και τον ήρωα του έργου. Παρόλα αυτά, η γραφή του με κινητοποίησε: θέλησα να μάθω ποιος ήταν επιτέλους αυτός ο Έλληνας που τολμούσε να παραβιάζει όλα τα φιλολογικά ταμπού για να μας δείξει -ήδη από τον Μεσοπόλεμο- τον φιλόσοφο Προυστ. Κι έτσι έπεσα στην παγίδα του. Μου πήρε χρόνια για να μπορέσω να κατανοήσω και με τις διανοητικές μου δυνάμεις αυτό που τότε με συγκινούσε διαισθητικά: πώς ένας φανατικός αναγνώστης του Προυστ ενδιαφέρεται λιγότερο για τις μνημονικές κατηγορίες του Μπερζόν απ' ό,τι για το θεμελιώδες αριστοτελικό ερώτημα της ζωής: «Βέλτιον [...] το είναι του μη είναι και το ζην του μη ζην» και πώς ο ίδιος άνθρωπος, την εποχή εδραίωσης της νέας κριτικής, μπορούσε ακόμα να ταυτίζεται με τους χαρακτήρες μιας μυθοπλασίας (όπως και με τους δημιουργούς τους) και να εμμένει στην

παράλληλη ή αντιστικτική ανάγνωση βίου και έργου. Εκείνες τις μέρες πάντως δεν θα μπορούσα να φανταστώ ότι η περιέργειά μου θα με οδηγούσε τα επόμενα χρόνια σε μεγάλες αναγνωστικές, ερευνητικές και συγγραφικές περιπέτειες, σε μια εκ νέου αναμέτρηση με τους πλατωνικούς διαλόγους, με τη συγκλονιστική σκέψη και τη στριφνή γραφή του Κίρκεγκωρ, με τη φυσιογνωμία του Καρλ Γιάσπερς.

Σε αυτά τα χρόνια έμελλε να δοκιμάσω και τη γεύση του αρχείου – ή μάλλον των αρχείων: του Δημητρίου Καπετανάκη στη Γεννάδειο, της οικογένειας Λέμαν στο Πρίνστον, του «Ασκραίου» στο ΕΛΙΑ. Ένα αρχείο, όσο συστηματικά ταξινομημένο και αν είναι, δεν λέει ποτέ από μόνο του μια ιστορία. Την ιστορία -τις ιστορίες- τις λένε αυτοί που μελετάνε τα τεκμήρια: τα χειρόγραφα, τις επιστολές, τα υλικά μέσα, ίχνη και αντικείμενα (ένα πορτοφόλι, ένα διαβατήριο, μια φωτογραφία) και που προσπαθούν να ανασυνθέσουν το πλαίσιο, να επιβεβαιώσουν ή και να συνδυάσουν την πληροφορία, να γεμίσουν τα κενά, να τα βάλουν όλα σε μια χρονολογική σειρά, να τα ομαδοποιήσουν ή και να τα αποδελτιώσουν σύμφωνα με ετικέτες στις οποίες οι ίδιοι έχουν καταλήξει. Ασφαλώς βέβαια, τα αρχεία παραμένουν εκεί και μετά την ολοκλήρωση της εργασίας των ερευνητών, για τους επόμενους που θα θελήσουν να τα επισκεφτούν φέρνοντας μαζί τους νέα ερωτήματα (και νέα δεδομένα), εξοπλισμένοι με τη δική τους πνευματική σκευή, τα δικά τους μάτια, αυτιά, μύτη και χέρια, τη δική τους ευαισθησία.

Η ζωή του Δημητρίου Καπετανάκη θα αποτελούσε το υλικό μιας συναρπαστικής βιογραφίας: οι διαδοχικοί ξεριζωμοί και οι μετακινήσεις (από τη Σμύρνη στην Αθήνα, στη Χαϊδελβέργη, πίσω στην Αθήνα, στο Καίμπριτζ και το Λονδίνο)· οι φιλοσοφικοί, λογοτεχνικοί και εκδοτικοί κύκλοι στους οποίους κινήθηκε: ο κύκλος του Αρχείου Φιλοσοφίας και Θεωρίας των Επιστημών αλλά και η παρέα των *Νέων Γραμμάτων*, ο Καρλ Γιάσπερς, οι γεωργιανοί, ο κύκλος του Μπλούμσμπουρη – ο Τζον Λέμαν, η Ήντιθ Σίτγουελ, ο Στήβεν Σπέντερ, ο Έντουαρντ Μόργκαν Φόρστερ· τα συναρπαστικά χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στο Καίμπριτζ και το βομβαρδιζόμενο Λονδίνο κατά τα οποία γίνεται ο «Έλληνας ποιητής στην Αγγλία»· ο πρόωρος θάνατος λίγο πριν τη λήξη του πολέμου.

Ο Καπετανάκης έγινε γνωστός στην Ελλάδα για τα δοκίμια αισθητικής – τη *Μυθολογία του Ωραίου*, το *Έρωσ και χρόνος*. Η συμβολή του στη δεξίωση ευρωπαϊών στοχαστών και λογοτεχνών (του Βίνκελμαν, του Γκαίτε, του Γκεόργκε, του Χαίλντερλιν, του Γιάσπερς, του Κίρκεγκωρ, του Προυστ) αλλά και στην ανάδειξη του δοκιμίου ως αυτόνομου λογοτεχνικού είδους με τους δικούς του κανόνες και τις δικές του ελευθερίες υπήρξε καίρια την περίοδο του Μεσοπολέμου. Στην Αγγλία, η δοκιμιακή του παραγωγή συνεχίστηκε, εστιαζόμενη τώρα περισσότερο σε ατομικές περιπτώσεις λογοτεχνών.

Παράλληλα τα λιγοστά του ποιήματα στην ξένη γλώσσα διαβάστηκαν, επαινέθηκαν και του χάρισαν μια θέση, πρόσκαιρα έστω, σε ανθολογίες αγγλικής ποίησης.

Στον πρώτο τόμο των Απάντων του Καπετανάκη, συγκεντρώνεται όλο το δημοσιευμένο από τον ίδιο έργο που λίγο πολύ μας ήταν ήδη γνωστό, παρότι κυκλοφορούσε αποσπασματικά. Ο δεύτερος τόμος που κυκλοφόρησε φέτος περιλαμβάνει τα κατάλοιπα του συγγραφέα. Ένα μεγάλο μέρος καταλαμβάνουν οι διαλέξεις του στον «Ασκραίο», τη «σχολή ανωτέρας λογοτεχνικής μορφώσεως» που είχε ιδρύσει ο Ιωάννης Συκουτρής με την Τζούλια Αμπελά Τερένσιο και όπου ο Καπετανάκης δίδαξε μετά την επιστροφή του από τη Χαϊδελβέργη, ανάμεσα 1936-1939. Εκεί -Δραγατσανίου 6, στην πλατεία Κλαυθμώνος - έκανε μαθήματα για την αισθητική, τη φιλοσοφία, την ιστορία της φιλοσοφίας, για μεγάλες φυσιογνωμίες της ιστορίας των ιδεών και της τέχνης στη Δύση. Στο αρχείο σώζονται επίσης δύο εργασίες από τα χρόνια της Χαϊδελβέργης (τα χρόνια μαθητείας στον Γιάσπερς), καθώς και ένα σώμα δοκιμίων για την αγγλική λογοτεχνία που συνέγραψε ως φοιτητής στο Καίμπριτζ. Οι διαλέξεις που έκανε για την Ελλάδα, τα νεοελληνικά γράμματα και τη νεοελληνική τέχνη τα τελευταία χρόνια της ζωής του συμπληρώνουν την εικόνα του και παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον στο πλαίσιο της ιστορίας των ελληνοβρετανικών πνευματικών σχέσεων. Όπως προκύπτει και από τον τόμο που επιμελήθηκαν ο Ντέιβιντ Ρικς και ο πρόσφατα εκλιπών Πήτερ Μάκριτζ για το Βρετανικό Συμβούλιο στην Ελλάδα, οι επιδράσεις, συνέργειες και ωσμώσεις ανάμεσα σε Έλληνες και Βρετανούς λογοτέχνες περνούν και μέσα από τα μονοπάτια της διπλωματίας, ιδίως στις συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες.

Στην εισαγωγή του πρώτου τόμου επικεντρώθηκα περισσότερο στις φιλοσοφικές επιρροές του Καπετανάκη και τον τρόπο με τον οποίο προσέγγισε συνδυαστικά τη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία. Στο σύντομο προλογικό σημείωμα του δεύτερου τόμου επιχείρησα να αναδείξω και μια άλλη, εξίσου σημαντική κατά τη γνώμη μου, πτυχή του ανθρώπου, αυτή που συνδέεται με την πολιτισμική διαμεσολάβηση. Είδαμε προηγουμένως πως ο Καπετανάκης, με τα μαθήματά του στον «Ασκραίο» και τα δοκίμιά του στο *Αρχείο Φιλοσοφίας και Θεωρίας των Επιστημών*, συνέβαλε στη ελληνική δεξίωση μεγάλων ευρωπαίων στοχαστών και λογοτεχνών, παλαιότερων και πιο σύγχρονων. Στην Αγγλία πάλι, εργάστηκε για την προβολή των νεοελληνικών γραμμάτων και τεχνών ποικιλοτρόπως και από διαφορετικές θέσεις: με τις διαλέξεις που έκανε με τη διπλή ιδιότητα του λογίου και του εκπροσώπου της ελληνικής κυβέρνησης, με τις μεταφράσεις του, με τις διασυνδέσεις του στους βρετανικούς λογοτεχνικούς και εκδοτικούς κύκλους, με την αλληλογραφία που διατηρούσε με Έλληνες ομοτέχνους του στη διάρκεια του

πολέμου και την προώθηση των έργων τους στα περιοδικά του Λέμαν. (Σεφέρης, Ελύτης, Πρεβελάκης, Κανελλόπουλος, Κοσμάς Πολίτης)

Εύχομαι με την ολοκλήρωση του έργου να βρεθούν νεότεροι ερευνητές που θα ασχοληθούν πιο συστηματικά με συγκεκριμένες πτυχές του έργου του Καπετανάκη. Από τους δύο τόμους προκύπτουν, νομίζω, πολλά ερωτήματα και αφηγηματικά νήματα. Αναφέρω ενδεικτικά τον ρόλο του Καπετανάκη στην προβολή των νεοελληνικών γραμμάτων στον αγγλόφωνο χώρο· τον χαρακτήρα, τη λειτουργία, τους διδάσκοντες και το κοινό του «Ασκραίου» και τον κοινωνικό αντίκτυπο της σχολής· τον διάλογο Καπετανάκη-Σεφέρη, ιδίως γύρω από τη φυσιογνωμία του Κάλβου· την ελληνική υποδοχή του Γκεόργκε· και τέλος την περίφημη διάλεξη του Καπετανάκη για τον Προυστ με την οποία ξεκίνησα, εκδοχές της οποίας σώζονται σε τέσσερις γλώσσες και, πριν συμπεριληφθούν σε συγκεντρωτικές εκδόσεις, άγγιξαν κάποτε τέσσερα πολύ διαφορετικά ακροατήρια: τους συμφοιτητές του Καπετανάκη στη Χαϊδελβέργη, τους γαλλόφιλους και γαλλομαθείς (μέλη της French Society) του Καίμπριτζ, το λονδρέζικο κοινό των περιοδικών του Τζον Λέμαν, και τους Έλληνες αναγνώστες της *Νέας Εστίας* στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.